

HIRIA ETA EUSKAL KULTURA MASA-KOMUNIKAZIOAREN GARAIAREN SORRERAN

Javier Díaz Noci

Cuadernos de Sección. Historia-Geografía 21. (1993) p. 389-398
ISBN: 84-87471-49-8
Donostia: Eusko Ikaskuntza

Aro Garaikidean, hiria eta komunikabideak elkarrekin doaz, are gehiago, ezin izango genuke bata bestea gabe behar bezala ulertu. Gaurko gizartea, gaurko kultura, hiritarra da. Ez da hiri batean bizi behar kultura horretan murgildurik egoteko. Gizarte osoan kultura uniforme bat zabaldu da, eta behar, hiritartasuna, hau da, hiriaren mami, edukin eta esanahia, esparru geografiko jakinetik izakera batera hedatzen da. Eta hori, hain zuzen ere, neurri haundi batean komunikabide edota masa-komunikabideen eraginagatik da. Bat gatz 1991.eko azaroan Frantziako Tolosan antolatutako munduko hiri haundiei buruzko hitzaldietan esandakoarekin:

“Pero si se ha ido construyendo una cultura que enraiza con lo que hoy es la ciudad y esas formas de vivir (no sólo del habitar) impregnan al conjunto de la sociedad, ¿no podríamos postular que lo urbano trasciende determinados perímetros geográficos y se convierte en el rasgo paradigmático de la sociedad contemporánea? Por más de una razón podríamos sugerir que el mundo urbano actual tiene, a su vez, un núcleo central de significación en la llamada comunicación masiva (...). Hablar de cultura urbana (...) es referirse a la cultura mediática”¹.

Hauxe da guk lantxo honetan aztertu nahi ditugun puntuak, XIX. mendeko azken hamarkadetak eta XX.eko lehen hereneko Euskal Herria eta euskararen kasuari aplikatuz, azaldu-tako ikuspuntuaren ardatzak: kultura hiritarra, kultura urbanoa, nola hiri geografikotik harantzago doan pentsamolde bat den, masa-komunikabideei esker batez ere, eta nola euskal kultura, hau da, euskaraz egindako kultura, egoera horretara moldatu behar izan zen. Bilakaera edo prozesu dialektiko bat, non aurreko pentsamoldeak (eta bere defendatzaileek, gizatalde jakin batzuk alegia) korrante berriztatzaileei aurre egin behar izan zien. Dialektika horren ondorioz, euskal kulturak bere ezaugarri propioak garatu zituen. Dialektika hori, neurri haundi batean, herri eta hiriaren arteko gatazkan datza, hau da, idealizatu samarreko mundu errurala -mundu zaharra- eta mundu hiritarra -eta modernua- kontrajartzen dira. Honen zergatiak eta esanahiak argitzen saiatuko gara jarraian.

Euskal Herria eta baserria

Ziur aski ez dugu ezer berririk asmatzen euskal kulturaren baserriak izan duen garrantzia azaltzen badugu. Edo hobeto esanda: baserriaren *irudia* eta *idealizazioak* izan duten garrantzia. Are hobea: gizatalde batzuk irudi eta idealizazio horri eman dioten garrantzia. Ziur aski ere, ez dugu ezer berririk aurkituko Euskal Herria, 1789. urte inguruan, Aro Garaikidearen hasieran, ez zela baserriek bakarrik osatua. Aitzitik, bazegoen hiririk, bazegoen merkatal-gune garrantzitsuak, bazegoen tratu ugari Bilbon, Pasaian, Eibarren, beste hainbat lekutan ere bai. Bazegoen euskaldunik bertan. Beraz, bazegoen euskal kultura bat, euskarazko kultura bat, gune errailetik, hau da, baserrietik kanpo bizi zena. Bazegoen mogimendu ilustratu bat, Peñafloredako Kontea eta Azkoitiako zalduntxoei lotua. Zergatik, bada, euskal kultura lotzen zen nekazal giroari, eskolatu gabeko gizonari, baserriak errepresentatzen zuen (edo errepresentatuko zuen) mundu horri? Zer dela eta eta zertarako?

Dudarik gabe, Mogeldarren ekoizpen literarioari begira egin beharko diogu galdera horiei erantzunik ematearren. Aro Garaikidearen hasieran, ez bakarrik Juan Antonio Mogel, baita bere iloba zen Juan Jose Mogelen ideiak aztertu egin beharko ditugu.

Mogelen pentsamolde eta geroagoko eraginaz asko idatzi da, eta ez dugu beraz gehiago sakondu behar horretaz². Gogoratuko ditugu hemen, labur-laburki, bereziko interesa duten kontzeptu batzuk: Juan Antonio Mogelentzat, euskalduna (“benetako euskalduna”) baserrietakoa zen, hirietatik kanpo bizi zen nekazari kulturegilea. Ez kulturarik gabea: basoko kulturaz hornitua, alegia, hau da, kultur hiritarretik at zegoena,

“Un labrador (...), un rústico que no ha puesto pies en la escuela de las primeras letras; un solitario que no ha salido de los bosques del bascuence; que no sabe una palabra de otro idioma, y que en mil asuntos implicados y muy diferentes habla afluente con la mayor pureza sin hallarse embarazado por falta de voces de instrumentos públicos y caseros, sin necesidad de fingirlas, ni mendigar extrañas”³

Liburuaren izenburuak berak ondo baino hobeto diosku nondik nora zihoan bere egilea: lanaren protagonista Basarteko Unibertsitateko “katedratikoa” zen. Protagonistak badu bere antagonista, “un barbero callejero llamado Maisu Juan”, euskaraz ondo ez omen zekiena, baserriaren artean erabiltzen ez ziren maileguak jasotzen zituelako. Izenburutik beraz kontrajarren dialektikoa: herritarra eta baserritarra alde batetik, kaletarra eta hiritarra beste alde batetik. Mogelek goraiatzen zuen kultura herritarra, baserritarra, hiritarra (eta modernua) alde batera utzi. Euskal Herria (hau da, *euskararen herria*, *euskaraz mintzazen zen herria*) Baserria bihurtzen da (hau da, *Basoko Herria*). Zer dela eta euskaldunaren idealizazioa (euskaldun-fededun eta nekazari bezala definitzen zuen hori)? Gure ustez, arrazoi nagusienetarikoa bat Iraultza Frantzesak erlijiosoen artean sortu zuen beldurrean bilatu beharko genuke. Gogoratu behar dugu liburu moduan *Peru Abarca* 1881.ean argitaratu bazen ere, Mogelek urte asko lehenago idatzi zuela, XIX. mendeko lehen urteetan hain zuzen ere, 1789,eko getakariari ohiartzuna gertu zeudelarik alegia. Orduan eliztarrak Euskal Herriko izakera “puru”aren defendatzaile bilakatzeko dira, Antzinako Errejimenaren ezaugarriak mantentzea interesatzen zitzaizkiolarik. Euskaldun-fededun (eta, extensioz, nekazari edo baserritarra) berdinketa orduantxe finkatzen da. Mitxelenak⁴ eta Juaristik⁵, besteak beste, aipatzen dute nola Mogelen Peru Abarka Roussearen “basati ona”ren transposizioa (nolabaiteko transposizioa) den. Gizon isolatua, ideiala, munduan egoera puru eta garbi-garbian bizi ez dena. Erromantizismoa eta aro berrien aldrebeseko kontzeptua. Mogeldarren artean, aldrebeseko erromantizismo horren adibideak ere aurkituko dugu: horrela, Juan José Mogelen *Baserri-taer nequezialentzaco escoliac edo icasbidíac* izeneko liburuaren protagonista, Juan nekazaria, bere emazte hilda baseliz abandonatu batera doa, non bera ere hiltzen da. Hor aurkitzen ditugu Erromantizismoaren zenbait elementu: amodio trazezendentea, paraje desolatua, erruinak... Baina beti ere eliztar baten ikuspuntutik bilbotuak.

Huraxe izango da salbuespenak salbuespen- euskal kulturaren ezaugarri iraunkorrenetarikoa bat, lehenago ere zetorrena, noski: gizatalde bat -Joshua Fishman linguista estatubatuarren definizioan *custodios linguaeren* zeregina egiten zutena⁶-, kontserbadorea, ideia berrien aurkakoa, euskal izaeraren definitzaile eta jagole bihurtzen da.

Laburbilduz, XIX. mendean sartuta, euskal kulturari dagokionez zera aurkitzen dugu: ikuspuntu murriztua (mundo bat “dirigido por Astarloas y Mogueles, que creen que no hay más mundo que el exiguo terreno que rodea sus montañas”, Felix Mª de Samaniegoren hitzetan⁷), Antzinako Errejimenari begira dagoena, hizkuntzan oinarritua balore zaharrak (base-

rrian bakarrik gordetzen omen direnak) hirietan sortzen diren ideia berrietatik preserbatu nahi zituen. Pentsamolde bat XX. mendean ere izugarritzko eragina duena⁸, eta modernitateari aurre egiteko, moldatu egiten dena. Ikuspuntu dikotomiko bat, Anthony D. Smith historiagile britaniarrak dioenez, “a dichotomous view of history (...); a ‘traditional’, (complex agrarian and religious) era or type of society contrasted with a ‘modern’ (industrial, capitalist and secular) type, in which the ‘nation’ and the ‘masses’ become defining and necessary features of modernity, part of an inevitable and universal account of social development towards ever larger units of territory, technology and population”⁹. Hurrengo lerroetan ikusiko dugu nola gizatalde tradizional horiek saiatzeko diren bere ideiak gordetzen, eta nola moldatu egiten diren garai berrietara.

Euskal kultura modernitatearen atarian

Badugu gure lan honen ardatza: munduari buruzko bi ikuspen, bata tradizionala, aurrekoiak beste, mundu herritarrean eta hiritarrean garatzen gehienbat garatzen direnak. Eta, lehen kasuan, gizatalde batek, eliztar euskaldunek osatua, pentsamolde tradizionalaren ezaugarriak mantentzean interesatua, definitzen ditu pentsamolde horren lerro nagusiak, hizkuntzan oinarri ezin hobea aurkituz -beren ekoizpena hizkuntza horretan beti egiten ez bada ere-. Urteak pasata, euskal abertzaletasuna sortzen denean -gogora dezagun Aranaren doktrinak euskarari zeregin garrantzitsua, arrazaren menpekoea bada ere, ematen diola- eliztarrak izango dira, neurri handi batean, euskara berpizteko arduradunak. Hona hemen honetaz Ibon Sarasolak zioena:

“Al no poder la burguesía nacionalista urbana asumir como tal la burguesía la tarea de promoción de un idioma que no era en rigor el suyo, dicha tarea recayó en el sector más tradicional y menos preparado intelectualmente del nacionalismo, las fuerzas clericales y campesinas, bastiones del idioma, sectores marginales que no podían evidentemente comprender que la tarea primordial de cara a la situación del após era establecer las bases para convertir al euskera en una lengua normalizada de cultura”¹⁰.

Orokorrean ados bagaude ere -batez ere lehenengo esaldiarekin-, hala ere uste dugu transkribitutako bigarren partea matizatu beharra dagoela. Ez dago esaterik apaizak aurrera-koiak zirenik (salbuespenik badago, jakina), ezin da esan beren ideologia -neurri handi batean euskararen bidez edo euskaran oinarritua behintzat mantendutako pentsamoldea, alegia-batere modernua zenik; baina horrek ez du haatik esan nahi normalizatzerako oinarriak jartzen ez zituztenik, eta kultura, ekonomia eta politikaren errealitate berriak planu teoriakoan onetsi ez bazituzten ere, haietara praktikan moldatu behar.

Baina arinegi goaz. Azter dezagun orain XIX. mendeko lehen hereneko egoera, eta herri-hirien arteko gatazka nola gauzatzen den gure artean. Lehen karlistadaren garaian gaude, eta, dakigunez, Euskal Herrian asko eta asko pretendientearen alde jartzen dira. Ez bakarrik pretendientearen alde: Foruen alde, Antzinako Errejimenaren alde azken batean. Askotan asko karlista bihurtzen dira, baina ez guztiak noski. Askotan identifikatu egin da karlismo eta euskara, karlistak eta euskaldunak, eta kasu askotan halaxe zen. Baina ez beti, noski. Horrelako generalizazioak deskribitutako pentsamoldea indartzera datoz. Gure ustez esanguratsu samarra den adibide batez hobeto adieraziko dugu, eta halaxe ere ulertuko dugu urte haietan bi komunitate eta bi pentsamolde, bi bizimodu, lehen aipatutako dikotomia horren bi aldeen arteko leizea nola zabalitzen den. Lehen karlistadan sortzen dira Euskal Herrian (non kazetaritza nahiko beranta den, eta euskarazkoa ere berantarragoa) aldizkari

batean idatzitako lehen testuak. Aldizkari liberal batean, eta ez karlista batean, askok pentsatuko luketenez. 1834.ekoak ditugu testu haiek, *El Correo del Norte* izeneko aldizkarian kalera-tutakoak, hain zuzen ere. Aldizkari hori Donostian argitaratzen zuten hango liberalek, karlistek herrietan zeukaten eraginari aurre egiteko. Euskarazko testuak 18. eta 25. zenbakietan agertu ziren: "Erritar maiteac, Zuben biziya eta zubez dezuten guzia galdutzero zuazte, ez sinistu esan disquitzen gaucic (...). Viva gure Gobernua, eta viva apaiz onac!", dio lehenengo testuak. "Apaiz onak" aipatzen dituzte, beste apaizak, herrietako apainzak, karlismoaren aldekoek, prentsak liberalen arten betetzen zuen funtzioa egiten bait zuten, hau da, propaganda. Karlitek ez zuten aldizkariren beharrik; bazeukaten pulpitoa. Apaiz eta eskribauei interesatzen zitzaizkien testuak nekazariei jakinerai zizkieten, herrietan bahe edo filtro moduan jokatz¹¹. *El Correo del Norte* ezin izan zuen bere helburu hori bete. Helburu hori ere zeukan egunkari euskarazko egunkari non nato bat, "un periódico en Vasconce [en la Ciudad de San Sebastián] el cual deberá hacerse correr con profusión en todos los pueblos de las mismas Provincias"¹². Hego Euskal Herrian, eta Iparrean ere bai, komunikabideak -euskarazko komunikabideak barne- sortzen dira modernizazio eta gizarte berriak hasten diren momentuan. Ideien polarizazioak, mundu errurealea eta urbanoaren arteko gatazkan espresabide bat duena, eramaten ditu euskaldunei publizitate, propaganda eta informazio baliabide guztiak erabiltzera. Euskal Herriko bi aldeetan: Iparrean euskaraz idatzitako lehen aldizkaria *Uscal Herriko Gasetta* da (1848) eta berehalaxe apaizlego katolikoa hasiko da -xuriak politikoki, reactionaires Vinsonen hitzetan- Hegoan bezala ordurarte hizkuntzaren zaindariak, liberalismoaren aurka agertzen dira. Komunikabideen munduan, Etcheverry abatearen *Almanakatik* hasita, elizgizonak saiatuko dira -eta lortuko ere egingo dute askotan- Fedea, Euskara eta Nekazaritzari lotutako pentsamoldea zabaltzen.

Dikotomia ez da agertuko, aldiz, Euskal Herriko diasporan, Estatu Batuetan esaterako, non 1885ean eta 1893.ean bi euskara hutsezko aldizkariak sortzen diren: *Escualdun Gazeta* eta *California-ko Eskual Herria*. Kontrajarriak baziren ere (Estatu Batuetako bi korrante politiko-koen defendatzaileak, errepublikanoa lehena, demokrata bestea), abokatu banak zuzenduak (Martin Biscailuz lehen kasuan, J.P. Goytino bigarreanean), mundu berrira erabat moldatuak dira, guztiz urbanoak, hiritarrak ditugu alegia.

Itzul gaitezen Euskal Herrira. Hemen Foruak galtzera doaz. Dudarik gabe, 1876.eko utzailak 21 ko legeak (Cánovas del Castillok Foruak neurri haundi batetan deuseztatu zituenen) berpiztu zuen Euskal Herrian bere nortasun propioarekiko maitasuna, gero abertzaletasun jelkidea sortuko zuena. Lehen momentuan, Elorzak dioenez¹³, lege horren ondoren "se integran definitivamente con el fuerismo dos corrientes ideológicas acuñadas en los años centrales del siglo, y aparentemente sin contenido político. Una, el ruralismo que desde fuentes diversas como Antonio de Trueba o Fermín Caballero acaba por fijar un estereotipo sumamente útil al servicio de una conciencia nacional surgida como rechazo del proceso de industrialización". Euskaraz ere bazegoen korrante honen aitzindariak, ikusi dugun bezala. Abertzaletasun jelkide edo aranista pentsamolde honen jarraztailea dela onartzen badugu, badago beraz lotura bat. Euskara, fedea eta nekazaritzari loturiko erruralismoa, baserria euskal kultura eta izaeraren gordeleku bakarr zioena, sartu zen horrela gure mendearen Euskal Herriko ideologia eta doktrina politikaren sortze-prozesuan. Hain sartuta zegoen erruralismo hori, non euskara eta euskal kultura baserriarekiko (edo baserriaren idealizazioarekiko) lotura abertzaletasunetik oso urrun zegoen Unamunoren pentsaeran ere agertzen den. Badakigu 1901.eko Bilboko Joko Floraletan botatako kritika gogorrek euskaldunen artean oso mingarriak izan zirela. Haien artean, Unomanok zera zioen: "En el caso concreto del vasconce, estoy profundamente convencido de que se pierde, y que se pierde de pronto y sin remedio, y por su índole misma, por ser un idioma inapto para la cultura moderna"¹⁴. Horren arrazoia: "Es éste un idioma rural"¹⁵.

Zientifikoak ere arduratzen ziren hizkuntzaz. Akademiaren beharra begibistan zegoen. Berlingen, XIX. mendeko azken urteetan, sortu zen *Euskara* aldizkaria. Gure artean ere, XX. mendeko lehen hamarkadan, Julio Urkixok RIEVargitaratzeari ekin zion, gure egunetara arte ailegatu den aldizkaria. 1918.ean Eusko Ikaskuntza sortu zen, handik gutxira Euskaltzaindia ere. Julio Urkixo eta beste batzuren ahaleginei erantsi behar dizkiegu Resurrección Mª de Azkuerenak. Filologo, musikologo, eta Euskaltzaindiko lehen lehendakaria izateaz aparte, kazetaria ere baze urte batzutan. Berak argitaratu zituen Hego Euskal Herriko euskara hutsezko lehen bi aldizkariak, *Euskalzale (1897-1899)* eta *Ibaizabal (1902-1903)*. Biak Aranaren abertzaletasuna gorpuzten den hirian, Bilbon hain zuzen ere. Biak hiritarrak, biak modernuak bere kontzeptzioan. Apaiza bera ere, ez du alde batera nekazarien mundua, mundu herritarra edo errurala, eta apaizengan kofidantza jartzen du. Baina, aldi berean, kontrajarpen hori gaindituz, hiriaren garrantzia jabetzen da Azkue:

“Gure ustez, euskeraren barrengo gaitza, euskerazko da, guk guerok sortua. Euskalerrak gaur bere izkera gauza guchitzat daduzka. Ona zeifan dan onen gaitza izugarria. Apaizak, aundikiak, ezpañetan bizarra ta eskuetan makilla darabilten guizonik gueien gueienak erderaz ari dira elkarren artean. Au badakite nekazariak; eta guero uste dute euskera, mendiko belarrak kaleetako arritartean bizi ezin diran bezela, uri aundietan jende-artean ezin bizi litekela”¹⁶.

Azkuek, denok dakigu, proposatuko zuen, Urkixo Menéndez Pidal, Arana Goiriren eritzia-
ren aurka, amankomuneko barietate literario bat sortzea, gipuzkeran oinarritua, “gipuzkera osotua” izenekoa. Honetan bazuen aitzindaririk, beste apaiz bat, Bitor Garitaonaindia, 1921.ean, Donostian, Gregorio Mujika eta beste lagunekin (apaizak eta laikoak) *Argia* euskara hutsezko astekaria, gure ustez euskal kulturaren eraginkorrenetarikoa bat.

Ordurako mundu mailan informazioa adituek masa-komunikabideen (*mass-media*) laugarren belaunaldian sartzen da. I. Munduko gerla amaituta, gauza asko aldatzen dira nazio-arteko giroan, teoria politikoan, ekonomian etabar, eta aldi berean Europaren nagusitasuna bukatu egiten da, nazioarteko protagonismo Estatu Batuek lortzen dutelarik. Agintera totalitariorak ere agertzen dira: komunismoa eta faxismoa, Hitlerren nazional-sozialismoa... Estatu mailan, Espainiak, I. Munduko Gerlan neutrala mantendu zena, XIX. mendean Madrid, Barcelona edo Bilbon hasia zena, industralizazio eta modernizazio prozesu bati ekin zion. Horrek esan nahi du gero eta jende gehiago hirietara doala. Komunikabideen garrantzia areagotzen da. Irratiaren garaia da, eta antzinean bezala ahozko hitza berreskuratzen duena. Baina, antzinean ez bezala, hitz hori audientzia haundi batera iristen da. Audientziaren demokratizazioa lehen ez bezalako gailurretara iristen da. Komunikabideek hasia zuten bere irakurlegoa kultura uniforme bat, kultura hiritarra azken finean, hezitzeko bidea. Irratiarekin - irriatiak, komunikabide idatziek ez bezala, ez zuten alfabetazioa galdatzen-prozesu hori atzerazina bihurtzen da.

Euskal Herrian, industralizazioa Bilbon eta Bizkaian hasi bazen, XX. mendearen bigarren hamarkadean Gipuzkoan ere nahiko hedatua zen. Euskal Herriko hiriburu euskaldun bakarra Donostia dugu. Hor sortuko ziren Gerra aurreko euskarazko komunikabiderik interesgarri eta eraginkorrenak, esaterako lehentxeago aipatu dugun *Argia* astekaria eta Radio San Sebastián. Azken honetaz luzeago hitzegin dugu orain dela gutxi *RIEVEN* agertutako artikulu batetan¹⁷, horregatik ez gara hemen gehiago luzatuko.

Argiaz zertxobait esango dugu. Esan bezala, Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindiaren sorrerak aire berri bat ekarri zion euskal kulturari. Gure ustez, euskal kultura eta euskara

berak ere instituzionalizatu egiten dira nolabait. Analfabetu eta baseritarren hizkuntza izate-tik beste kultura eta kultur-hizkuntzekin (batez ere inguruko hizkuntza eta kulturak, hau da, espainolez eta frantzesezkoa) parekatzera iristen da. Baserritik hirira, bi hitzetan esanda. Bultzada horri erantsi behar dizkiogu hezkuntza arloan egiten diren ahaleginak.

Baina aldi berean, euskal kulturaren hiritartze hori ukaezina bada ere, askoren mentalitatean aurreko ideiak tinko mantentzen dira. Garitaonaindiak eta sortutako euskal astekarian, zera dioskute: "Mendiyan omen da osasuna (...). Euskera mendiyari bizi da, menditarra daita"¹⁸. Baina aldizkaria bera ere hirian egiten da, eta hiritarrek egiten dute, herriko jendearen laguntza ailegatzen bada ere. Garai hartan, aurreko egoera asko desagertzeaz daude. Esate baterako, Barandiaranek dio nola Ataun eta horrelako herrietan euskara hutsez egiten den, eta nola erdaraz egitea ez den batere naturala nekazarien artean. Erdara da gizatalde edo klase dominatzaileen hizkuntza, prestijiozko hizkuntza. Alde batetik, gaztelera hedatzen da zeren eta "las amplias relaciones que actualmente ligan a los jóvenes, con elementos de habla castellana en las escuelas, en los cuarteles, en los talleres y en las fábricas, en las grandes urbes donde van a servir, al mismo tiempo que contribuyen a la difusión del castellano, forman una tendencia a que se generalice el uso de este idioma"¹⁹. Aldi berean, euskal kulturaren mugitzen direnak konturatzen dira euskara ere edonora eraman behar dela bizirik jarraituko badu. "Gure hizkuntza maitia, Euskera, galdu ez dedin, toki eta baztar guztietara eraman bear degu", irakurtzen dugu Argiaren lehen zenbakian, 1921.eko maiatzean. Hauxe da euskal kulturaren kontradikzioa: alde batetik, aurreko pentsamoldeak, interes desberdinengatik mantendu nahi dena, euskara herrietan bizi dela egoera garbian. Hor ere erdararen eraso nabaria da. Beraz, euskara salbatzeko hirietara eraman behar da, kultur-hizkuntza bihurtu egin behar da. Erlazio dialektiko honetatik sintesi bat aterako da, irtenbide bat. Euskal kulturaren ekoizpena (komunikabideak, zinema, komikiak, irratia, liburugintza) hirietan egiten da (eta hiriarentzat neurri handi batean). Bertsolaritza ere nolabait hiritartzen da. Basarri, aurreko bertsolari gehienak ez bezala, pertsona alfabetatua da, idazten ere (euskarak idazten ere) badakiena. Bertsoen gaia ez da baserrietako gaia bakarrik, errealitate sozial berriaren kezka jasotzen bait ditu. Horrek ez du esan nahi pentsamolde tradizionala abandonatuta zegoenik. Gaur egun ere, askorentzat lehen bertsolari modernua izan denak zera dio:

"Hemen hiru giro izan dira bereziak, eta horrexek salbatu du euskera. Euskal giroa, baserri giroa eta sinismen giroa (...), Euskararen unibersidadea baserria izan da"²⁰.

1989.eko hitzak ditugu. Ia bi mende igaro dira Mogelek bere Peru Abarka sortu zenetik eta gauzak, dirudienez, ez dira asko aldatu. Hala ematen du. Mundu galduaren kezka dugu, agian inoiz esistitu ez den mundu galdua.

Baina euskal kultura espresabide modernuetan sartu behar da, nahi eta nahi ez. Gerra aurreko urteetan Unibertsitatea eskatzen da (hiriko Unibertsitatea, eta ez Mogelen basoko Unibertsitatea), laburrean 1937.ean gauzatuko dena, Medikuntza Fakultatea sortzen delarik.

Modernitatearen muina forma zaharretan bideratzen da. Forma zaharrak mantentzen dira, baina modernitatearen ezaugarriak jasoz. Aldi berean, forma berriak ere sortzen dira, baina pentsamolde zaharren diskurtsoa mantenduz. Baina hasitako bidea itzulezina da, zeren euskara eta euskal kultura abiatu da modernitatearen bidetik, Lauaxetaren *Bide berriak* hartuz; edo Lizardirenak, euskara "noranaikoa" nahi zuena.

OHARRAK

- ¹ Schmucler, H eta Terrero, P.: Nuevas tecnologías y transformación del espacio urbano, in Telos. Cuadernos de Comunicación, tecnología y Sociedad, 32. zenbakia, 1993, 27. orrialdea.
- ² Cfr., esaterako, Juaristi, J.: "Las fuentes ocultas del romanticismo vasco", Cuadernos de *Alzate*, 7.
- ³ Moguel, J.A. de: *El doctor Peru Abarca, catedrático de lengua bascongada de la Universidad de Basarte* Durango, 1881, 6. eta 7. orrialdeak.
- ⁴ Michelena, L.: *Historia de la literatura vasca*, Erein, 1988 (berrargitalpena).
- ⁵ Aipatu artikuluan
- ⁶ Fishman, J.: *Sociología del lenguaje*, Cátedra, Madrid, 1982. Elizgizonek euskal letretan irandako garrantzia jabetzeko, euskarar egindako literatur ekoizpenen begiradaxo bat botatzea baina ez da behar (Cfr. Sarasola, I.: *Euskal literatura numerotan*).
- ⁷ Garateren *La época de Astarloa y J.A. Moguelen* aipatua, Mitxelenak bere *Historia de la literatura vasca* liburuan jasotren du, 115. orrialdean.
- ⁸ Gogora dezagun, adibide bat ematearren, Orixeren *Euskaldunak* olerkian datzan ideologia, azken finean berriro ere zera dioena, Euskal Herriko benetako izaera, izaera bakarra beraz, herrietan, baserrietan, ez hirietan, aurkitzen zena.
- ⁹ Smith. A.D.: *The ethnic origins of nations* Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1986, 172. orrialdean.
- ¹⁰ Sarasola, I.: *Historia social de la literatura vasca*, Akal, Madrid, 1982
- ¹¹ "Piénsese que esa masa era analfabeta en su mayoría, por lo que difícilmente podrían acceder al conocimiento directo de cualesquiera documentos escritos, fueran en castellano o en vascuence. Por otra parte, es sabido que los clérigos ejercían en el medio rural las funciones de medio de información y comunicación, antes de la generalización de los medios civiles de difusión; era el cura del lugar el que leía habitualmente desde el púlpito aquellas disposiciones que a las administraciones públicas les interesaba llegarán al conocimiento de la población". Fernández Sebastián, J.: *Prensa y publicística vasconavarra en el Antiguo Régimen* tesia, 696. orrialdea.
- ¹² Fernández Sebastián, J., aipatu tesian
- ¹³ Elorza, A.: *Ideologías del Nacionalismo vasco*, Haranburu Altuna, Donostia, 1978, 17. orrialdean
- ¹⁴ Unamuno, M de.: "El bizkaitarrismo y el vascuence", *Los Lunes del imparcial*, Madrid, 1901 .eko irailak 30.
- ¹⁵ Ibidem.
- ¹⁶ *Ibaizabal*, 1901 .eko urtarrilak 26, 4. zenbakia.
- ¹⁷ Díaz Noci, J.: "Euskara irratian: Gerra aurreko lehen urratsak", RIEV XXVII. liburukia, 1992, 2. zenbakia.
- ¹⁸ *Argia*, 1922/4/2
- ¹⁹ Barandiaran, J.M. de: *La religiosidad del pueblo*, Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore, 1924
- ²⁰ *Diario Vascoren Zabalk* gehiagrian Pako Aristik egindako elkarrizketa batean agertutako hitzak, 1989/7/5